

20. Schadler, S. Recent Experiences with Surges in Capital Inflows [Text] / S. Schadler, A. Bennett, M. Carkovic, and R. Kahn, 1993 // IMF Occasional Paper № 108, August. Washington, D.C.
21. Summers, Larry H. International Financial Crises: Causes, Prevention and Cures [Text] / Summers, H. Larry, 2000 // American Economic Association, May, 2000.
22. World Bank, 1997, Private Capital Flows to Developing Countries: The Road to Financial Integration (New York: Oxford University Press) [Text].
23. Yilmaz Akyüz and Andrew Cornford . Capital Flows to Developing Countries and the Reform of the International Financial System [Text] / Yilmaz Akyüz and Andrew Cornford // UNCTAD Discussion Papers. – 1999. – № 143.

Summary

The paper examines the role of external and internal factors in stimulating international capital flows and attraction of foreign investment. Financial sector liberalization is considered as a driving force of financial instability leading to the appreciation of RER, credit expansion, assets prices bubbles and the loss of control over monetary policy.

Отримано 16.09.2010

УДК 336.64

О.М. Ващенко, аспірант

ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

МОРАЛЬНІ РИЗИКИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ФАКТОР ІСНУВАННЯ ТІНЬОВОГО СЕКТОРА В ЕКОНОМІЦІ

У статті обґрунтовано, що фундаментальною основою виникнення тіньової економіки є моральні ризики. Проаналізовано їх сутність, причини виникнення та дано визначення даної економічної категорії. Запропоновано базові підходи до боротьби з моральними ризиками на базі оцінки їх рівня.

Ключові слова: тіньовий сектор економіки, моральний ризик, асиметрія інформачії, методи боротьби, оцінка моральних ризиків.

Постановка проблеми. Економічні суб’єкти внаслідок своєї раціональної поведінки завжди стоять перед вибором – діяти згідно з встановленими нормами та правилами чи проігнорувати їх. Критерієм у даному випадку є економічна вигода – тобто різниця між потенційними позитивними і негативним ефектами від тієї чи іншої поведінки. Поняття в економіці, що відповідає за таку поведінку економічного суб’єкта, отримало назву моральний ризик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями сутності і причин виникнення моральних ризиків займаються такі вчені, як

А. Алхіан, Т. Болгар, Г. Деметц, С. Вудвардс, А. Єкушев, Т. Лейн, О. Пластун, А. Трегуб, С. Філіпс, Д. Гонгальський, Ч. Войфел та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Роль і місце моральних ризиків у формуванні тіньового сектора економіки на сьогоднішній день є фактично недослідженими. Для попередження впливу моральних ризиків необхідно чітко розуміти їх сутність і причини виникнення.

Мета статті – проаналізувати сутність і причини виникнення моральних ризиків в економічній діяльності, обґрунтувати їх роль у формуванні тіньового сектора економіки.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з теорії раціональної поведінки економічних суб’єктів у кожний окремий момент часу перед ними стоїть проблема вибору, причому вибору раціонального. Тобто кожна дія економічного суб’єкта містить у собі набір позитивних (з його точки зору) і негативних економічних наслідків. Відповідно, рішення приймається на базі їх аналізу. При перевищенні позитивних наслідків рішення ухвалюється, в протилежному випадку – відхиляється. Якщо екстраполювати це на реальний світ, то економічні суб’єкти (фізичні або юридичні особи), діючи в умовах нормативно-правового поля, завжди стоять перед вибором – продовжувати діяти в рамках закону чи проігнорувати його. З точки зору теорії раціональної поведінки критерієм буде різниця між економічними вигодами від такого вчинку та потенційними правовими наслідками від його реалізації. Тобто якщо розмір штрафу за певну незаконну поведінку буде значно менший від економічної вигоди від такої поведінки – економічний суб’єкт з великою часткою ймовірності порушить закон. В умовах правового нігілізму та системи хабарництва, що процвітають в Україні, це питання стає дуже актуальним.

Тіньовий сектор становить від 40 до 80 % від економіки країни. На нашу думку, такі його обсяги і обумовлені описаною нами вище поведінкою економічних суб’єктів при прийнятті рішень. Додамо, що можливість такого вибору обумовлена ще й існуванням інформаційної асиметрії у відносинах держави (як правилоформуючий та контролюючий суб’єкт) та економічних суб’єктів. Мається на увазі, що, приймаючи рішення, економічний суб’єкт володіє більшою кількістю інформації, що створює умови для незаконних дій. Наведемо приклад. Фізична особа має заробітки “на стороні”. Теоретично в кінці року вона має заповнити податкову декларацію і сплатити податки з цих доходів, але особа цього не робить. Чим фактично спричиняє матеріальні збитки державі і діє незаконно, поза правовим полем. Це можливо, оскільки

про ці доходи знає лише ця фізична особа, а держава – ні, тобто існує асиметрія інформації.

Ця та подібні ситуації обумовлені існуванням так званих “моральних ризиків”. Дане поняття є відносно новим в економічній літературі і практично не досліджено – не існує достатньої теоретичної бази як з їх класифікації, оцінки, так і з методів боротьби.

Моральні ризики зустрічаються в різних сферах економіки – страхування, банківській сфері, діяльності підприємств і економіці в цілому.

Первинно поняття морального ризику виникло у сфері страхування, де під ним розуміли небезпеки, пов’язані з природою людини і залежні від рис характеру, поведінки, репутації страхувальника або особи, що пропонує що-небудь для страхування [5].

В його основі лежить уявлення про те, що сам факт страхування підвищує вірогідність події, від настання якої здійснюється страхування. Це відбувається тому, що страхування послаблює стимули застрахованої сторони до вжиття превентивних заходів. Як приклад можна навести такі:

- домовласник, який меншою мірою піклується про те, щоб замикати свій будинок, коли він застрахований;
- власник автомобіля, який ризикованіше керує своїм автомобілем, оскільки він застрахований;
- людина, що приділяє менше уваги своєму здоров’ю, оскільки в неї є медична страховка [7].

Моральний ризик пов’язаний з людським фактором та особливостями поведінки людей. Наступне визначення дає уявлення про чинники, які можуть викликати таку негативну поведінку людей. Моральний ризик – це ризик, пов’язаний з тим, що наявність контракту змінить поведінку однієї або обох сторін, що укладають контракт, наприклад, застрахована компанія приділятиме менше уваги пожежній безпеці [6].

Тобто зобов’язання, які виникають між сторонами на основі нерівності інформації, можуть змінювати поведінку однієї зі сторін у збиток іншій.

Останнім часом моральний ризик почали розглядати і в інших сферах людської діяльності. З погляду підприємства моральний ризик – це недобросовісність постачальника, пов’язана з відсутністю належного контролю; несумлінне ставлення до службових обов’язків, ухилення від податків та інші явища, що завдають збитку іміджу ділової людини [3].

Ситуації, в яких виникає моральний ризик, характеризуються поєднанням певних умов:

- інтереси виконавця і замовника не збігаються, виконавець переслідує свої власні інтереси в збиток інтересам замовника;
- виконавці застраховані від несприятливих наслідків своїх дій;
- замовник не в змозі здійснювати повний контроль і примус.

Отже, моральний ризик – це дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності в збиток іншим внаслідок нерівності інформації і відмінності інтересів, що проявляються в зміні поведінки однієї зі сторін контракту.

Однією з основних передумов появи моральних ризиків є асиметричність інформації (коли дві сторони мають різний рівень інформації по предмету їх відносин).

Неповнота інформації є неодмінною ознакою економічного життя. Неповнота інформації може впливати на умови та особливості функціонування ринків, створюючи додаткові транзакційні витрати для економічних агентів. Асиметричність інформації створює можливість зловживання одного з учасників операцій неінформованістю контрагента.

Узагальнюючи викладене, можемо зробити висновок, що моральний ризик в економіці – це раціональні дії економічних суб’єктів з максимізації власної корисності в збиток державі внаслідок асиметричності інформації, що проявляється в протиправній поведінці економічних суб’єктів.

Базовою причиною виникнення моральних ризиків в економіці поруч з асиметричністю інформації є різниця в обсягах економічних вигід і розмірах негативних ефектів (у вигляді штрафних санкцій, карної та адміністративної відповідальності тощо).

Тому основним методом боротьби з ними, а отже, і з тіньовим сектором економіки є кардинальне підвищення відповідальності за протиправні дії. Знищення причини виникнення моральних ризиків призведе до зникнення наслідків у вигляді гіпертрофованих розмірів тіньового сектора економіки.

У цьому плані характерний приклад Китаю, де проблема існування моральних ризиків і тіньового сектора економіки фактично відсутня. Оскільки покарання за порушення “правил гри”, встановлених державою, непропорційні розмірам порушення (вони значно більші) – аж до смертної кари. Отже, економічним суб’єктам вигідніше і безпечніше діяти в правовому полі, ніж за його межами.

Звичайно, Україна, що прагне стати членом Євросоюзу, не може дозволити собі такі жорсткі заходи, втім, зробити кроки в цьому напрямку можна і потрібно.

До основних методів боротьби з моральними ризиками в економіці можна віднести:

- відповідальність економічних суб'єктів за опортуністичні дії;
- стимули для економічних суб'єктів за правомірні дії (податкові пільги, соціальні пільги тощо);
- ведення “історії” економічних суб'єктів, тобто створення інформаційної бази за всіма економічними суб'єктами з метою виявлення опортуністичної поведінки та пошуку потенційних правопорушників;
- достойна оплата праці робітників, тобто створення умов, коли економічному суб'єкту “буде, що втрачати”;
- контроль за поведінкою економічних суб'єктів – контроль за витратами фізичних та юридичних осіб з метою виявлення “розривів” у фактичних тратах і реально задекларованих доходах;
- створення нормальних умов для ведення бізнесу;
- контроль за державними органами та їх персоналом, тобто протидія механізму хабарництва як елементу уникнення відповідальності за опортуністичну поведінку.

Це далеко не повний перелік можливих методів боротьби з моральними ризиками в економіці. Стосовно України та першочергових дій, на нашу думку, такою має бути зміна розмірів штрафних санкцій. Одним із варіантів для розробки нової системи штрафних санкцій є визначення середніх розмірів економічних зловживань і встановлення таким норм покарань, які хоча в 2-3 рази їх перевищували. Таким чином, “неправова” поведінка буде мати негативний економічний ефект і порушення закону стане нераціональним. Отже, ми прийдемо до того, що порушення правил гри стане не нормою, як це є зараз, а відхиленням від норми. Відповідно зміняться і пропорції реального та тіньового секторів економіки у бік зменшення останнього.

Для того, щоб дії держави щодо боротьби з моральними ризиками не нагадували масові репресії, вважаємо за необхідне запропонувати певні методичні рекомендації з оцінки моральних ризиків і відповідно змінювати розміри штрафних санкцій і покарань лише за тими напрямками, де це дійсно необхідно.

Оснoву будь-якої моделі з оцінки моральних ризиків становить той факт, що моральний ризик є прямим наслідком економічної вигоди для сторони, що його спричиняє. З точки зору тіньового сектора економіки

розмір морального ризику – це розмір економічної вигоди, що може бути отримана внаслідок неправомірних дій.

Вище ми розглядали приклад, коли фізична особа не сплачує податок від доходів, що були отримані поза основним місцем роботи. У даному випадку людина вирішила, що розмір потенційних штрафних санкцій нееквівалентний розміру коштів, який буде зекономлено внаслідок несплати прибуткового податку. У математичному вигляді дану тезу можна оформити таким чином: розмір економічної вигоди E_p (в даному випадку це сума несплаченого податку) співвідноситься з розміром наслідків від незаконної поведінки E_n (розмір штрафних санкцій). Отже, отримаємо так званий коефіцієнт економічної вигоди k_{mh} , а фактично розмір морального ризику

$$k_{mh} = E_p / E_n. \quad (1)$$

Отримане значення слід трактувати таким чином:

$k_{mh} < 1$ – моральний ризик у даній операції мінімальний і його можна не брати до уваги при визначенні ризику операції. Тобто за такими діями економічного суб'єкта не варто підвищувати розмір штрафних санкцій.

$k_{mh} = 1$ – моральний ризик присутній, але його реалізація залежить від поведінки клієнта. У даному випадку зміна штрафних санкцій не є першочерговим пріоритетом.

$1 < k_{mh} < 1,2$ – перша із зон підвищених ризиків реалізації моральних ризиків за операцією. Державі необхідно ввести деякі додаткові обмеження або умови щодо відповідальності за здійснення такої дії, щоб нівелювати позитивний ефект від опортуністичної поведінки економічного суб'єкта.

$1,2 < k_{mh} < 1,5$ – наступна, більш критична зона з погляду реалізації моральних ризиків. Вигоди від реалізації опортуністичної поведінки достатньо очевидні для економічного суб'єкта. Слід вжити ряд заходів щодо вирівнювання позитивних і негативних ефектів від даної поведінки економічного суб'єкта і здійснювати додатковий контроль за подібною поведінкою економічних суб'єктів з боку держави.

$k_{mh} > 1,5$ – в даному випадку вигоди від реалізації моральних ризиків дуже очевидні для економічного суб'єкта, що обумовлює критично велику величину даного ризику. Необхідно терміново підвищити розмір відповідальності за даним типом економічних дій суб'єктів.

Звичайно, дані методичні рекомендації, не претендують на роль готової методики, але дозволяють визначити основні підходи до оцінювання рівня моральних ризиків для тієї чи іншої економічної дії.

Висновки. Моральні ризики можуть здійснювати істотний вплив на поведінку економічних суб'єктів і є фундаментальним фактором існування тіньового сектора. Під моральними ризиками слід розуміти раціональні дії економічних суб'єктів з максимізації власної корисності в збиток державі внаслідок асиметричності інформації, що проявляються в протиправній поведінці економічних суб'єктів. Їх нейтралізація дозволить значно скоротити обсяги тіньової економіки.

Базовим методом боротьби з моральними ризиками, враховуючи їх сутність і причини виникнення, є підвищення відповідальності економічних суб'єктів за неправомірну поведінку. Для того, щоб дії держави щодо підвищення відповідальності економічних суб'єктів за опортуністичну поведінку не нагадували репресії, нами було запропоновано базові підходи до оцінки рівня моральних ризиків за тією чи іншою дією економічних суб'єктів. Це дозволить визначити найбільш проблемні моменти в поведінці економічних суб'єктів та спрямувати зусилля держави саме на боротьбу з ними.

Список літератури

1. Бахмутова, Е. Цели банковского регулирования [Текст] / Е. Бахмутова // Мир финансов. – № 2. – 2007. – С. 22–26.
2. Бокушева, Раушан. Актуальные тенденции развития рынка страхования в сельском хозяйстве [Электронный ресурс] / Раушан Бокушева, Олаф Хайдельбах. – Режим доступа : agroinsurance.com.
3. Болгар, Т. М. Необходимость учета моральных рисков при оценке уровня финансовой безопасности банков [Текст] / Т. М. Болгар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Суми : УАБС НБУ, 2008. – Т. 23. – С. 277–281.
4. Войфел, Ч. Энциклопедия банковского дела и финансов [Текст] / Чарльз Дж. Войфел. – М. : Корпорация “Федоров”, 2003. – 1584 с.
5. Ефимов, С. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование [Текст] / С. Ефимов. – М, 1996. – 525 с.
6. Инвестиционный словарь проекта “k2kapital” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocable.ru/dictionary/100/>.
7. Лейн, Т. Моральный риск. Способствует ли финансирование МВФ неосмотрительности заемщиков и кредиторов? [Электронный ресурс] / Тимоти Лейн, Стивен Филипс. – Режим доступа : <http://www.imf.org>.
8. Ляско, А. Доверие и транзакционные издержки [Текст] / А. Ляско // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. – С. 42–58.
9. Пластун, О. Принципові підходи до оцінки моральних ризиків банку [Текст] : збірник наукових праць “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” / О. Пластун, Т. Болгар. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – Вип. 28. – С. 124–129.

10. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова, [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 295 с.
11. Alchian, A. A. Production, information costs, and economic organization [Text] / A. A. Alchian, H. Demsetz // American economic Review. – 1972. – № 6. – v. 62.
12. Alchian, A. A. The firm is dead, long live the firm: a review of O. Williamson's. The economic institutions of capitalism [Text] / A. A. Alchian, S. Woodward // Journal of economic Literature. – 1988. – v. 26. – № 1. – P. 70.

Summary

The article states that the fundamental basis for the shadow economy is the existence of moral risks. It analyses their essence, reasons of emergence and provides the definition for this economic category. It offers basic approaches to the fighting with moral risks based on the assessment of their level.

Отримано 03.11.2010

УДК 336.748

М.А. Єпіфанова, аспірантка

ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВАЛЮТНО-КУРСОВИХ РЕЖИМІВ

У статті досліджені існуючі підходи до класифікації режимів валютних курсів. Також проаналізовані переваги і недоліки режимів фіксованого і плаваючого валютних курсів та їх вплив на економіку.

Ключові слова: режими валютних курсів, режим фіксованого валютного курсу, режим плаваючого валютного курсу.

Постановка проблеми. Проблема вибору режиму валютного курсу набуває особливої актуальності для країн, в яких триває процес становлення і розвитку економіки. Пояснюється це тим, що, з однієї сторони, спостерігається макроекономічна невизначеність, а з іншої – обмеженість інструментів регулювання валютної політики.

Для вибору оптимального режиму валютного курсу національної валюти варто детальніше дослідити існуючі види режимів валютних курсів, визначити їх переваги та недоліки, проаналізувати вплив на стан економіки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні проблеми вибору і класифікації режимів валютних курсів досліджувалися у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед